

MIKKO MÄNTYSAARI, ANNELI POHJOLA JA TARJA PÖSÖ

Johdanto

Sosiaalityön tutkimuksen eriytyminen on herättänyt yhä useammin kysymyksen siitä, mikä on tutkimuksen teoreettinen pohja ja miten se eroaa muista yhteiskuntatieteistä. On kysytty, eroaako suomalainen sosiaalityön teoria esimerkiksi niistä angloamerikkalaisista teorioista, joita oppikirjana laajasti käytetty Malcolm Paynen teos *Modern Social Work Theory* (2005) esittelee. Teoriaa on kaivattu myös ammattikäytäntöjen kehittämisen ja arvioinnin tueksi.

Teoriakeskustelua on kuitenkin käyty suomalaisessa sosiaalityössä vain satunnaisesti tai yksittäisiin näkökulmiin keskittyen. Sosiaalityön teorian historian harrastus on vähäistä. Teoreettisten kehittelyjen satunnaisuus on heijastunut toistuvina kysymyksinä siitä, mistä lähtökohdistta sosiaalityötä voidaan määritellä osana yhteiskuntatieteitä. On kysytty, miten tieteenalan teoreettisia juuria, nykytilannetta ja suuntaa tulee ymmärtää ja missä niistä on kirjoitettu. Kysymyksiä on kummunnut aivan käsitteiden perustoista lähtien kuten siitä, mitkä ovat ”sosiaalisen” ymmärtämisen teoreettiset lähtökohdat.

Tätä teosta on alettu toimittaa siksi, että saataisiin ajankohtainen kuvaus sosiaalityön teoriasta käytävästä keskustelusta ja tutkimuksesta sekä pystyttäisiin taustoittamaan suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen ja teorian kehityskaarta. Olennaista on paikantaa myös sitä, miten sosiaalityö rakentaa ontologisia ja epistemologisia valintoja omalla tutkimusalueellaan. Kyse on pitkälti siitä, miten sosiaalityössä ymmärretään todellisuutta koskevan tiedon luonne ja mahdollisuudet saada tarttumapintoja ymmärrystä jäsentävään tietoon.

Kiinnostus kohdistuu lähtökohtaisesti teorian merkitykseen tutkimuksessa. Sosiaalityössä on usein vaikea erottaa tutkimusnäkökulmaa käytäntönäkökulmasta. Tämä korostuu myös silloin, kun tarkastellaan teorioita, kuten tässä kirjassa tehdään. Siksi kirjassa on sekä tutkimus-

että käytäntölähtöisiä näkökulmia teoriaan ja niitä, jotka pyrkivät irtautumaan tuonkaltaisesta jaottelusta.

Tarkastelu on tarjontalähtöinen: mukaan ovat valikoituneet sellaiset suuntaukset, joihin on kirjoittamishetkellä ollut kiinnostusta Suomessa ja joista kiinnostuneet olivat valmiita kirjoittamaan artikkelin tähän teokseen. Vaikka teos tarjoaakin kohtuullisen kattavasti näkökulmia moniin teorioihin, emme väitä, että tässä olisivat kaikki tärkeät teoriat tai teoriasuuntaukset sosiaalityön tutkimuksessa. Haluamme sanoa, että tässä on joitakin mahdollisia lähestymistapoja. Lukija saa ja hänen pitääkin kysyä, miksi kokoelmasta puuttuu jokin tietty suunta tai vaikuttaja. Toivottavasti saamme lukea vastaisuudessa useita tätä teosta täydentäviä teoria-analyyseja, joita kirjan sisältö ja siitä puuttuvat asiat virittävät.

Katsaus kansainväliseen sosiaalityön teorioita koskevaan perinteeseen tuo näkyviin, että sosiaalityön teorioita koskeva kirjallisuus käsittelee teorioita lähinnä käytännön sosiaalityön näkökulmasta. Tämä on osin seurausta sosiaalityön akatemisoitumisen tilasta maailmalla. Koska sosiaalityön asema itsenäisenä oppiaineena vaihtelee maittain, kysymystä sosiaalityön ja sen tutkimuksen teorioista on käsitelty pirstaleisesti ja ilman laajaa, sosiaalityön erilaisia perinteitä integroivaa kansainvälistä tutkijayhteisöä. Sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityön tutkijoita on joskus jopa arvosteltu väsyneestä anti-intellektualismista ja siitä, että teorioihin suhtaudutaan instrumentaalisesti (Jones 1996). Osin on varmasti kyse pyrkimyksestä olla irrrottamatta tutkimusta ja käytäntöä edes teoriakettelyyn yhteydessä.

Tätä teorian ja käytännön kietoutunutta suhdetta sosiaalityössä on osaltaan pyritty jäsentämään jakamalla teoriaorientaatioita kolmeen erilaiseen tulokulmaan tutkittavan ilmiömaailman suhteen. Teoriat sosiaalityöstä (engl. *theories from social work*) avaavat teoreettista ymmärrystä laajasti siitä, mitä sosiaalityö on, ja sen yhteiskunnallisista tavoitteista, funktiosta ja periaatteista. Teoriat sosiaalityössä (engl. *theories in social work*) puolestaan jäsentävät käytännön toimintaa, sen sisältöjä, prosesseja, reuna-ehdoja, eettisiä suhteita ja kysymyksiä työn merkityksistä. Kolmanneksi ulottuvuudeksi on erotettu teoriat sosiaalityön kohteesta, jotka kiinnittyvät kansalaisten elämisen todellisuuteen ja sen tuottamiin haasteisiin sosiaalityölle eli tyypillisesti monimuotoisiin sosiaalisiin ongelmiin.

Jaottelua on osaksi hyödynnetty lähinnä sosiaalityön käytäntöjen teoreettisessa jäsentämisessä (esim. Payne 2005). Kuitenkin siinä on

mahdollista kulkea sekä käytännöllisistä että teoreettisista lähtökohdista rakentuvia juonteita rinnakkain ja myös erikseen. Käytäntö–teoria-suhteen ongelmallisuuden vuoksi jaotteluun on omana neljäntenä ulottuvuutenaan lisätty sosiaalityön tutkimuksen teorit (engl. *theories of social work research*), jolloin on haluttu painottaa tutkimusta omana, käytäntöjä ulkopuolelta analysoivana, teorioita hyödyntävänä ja niitä tuottavana alueena.

Tutkimuksen ja käytännön teorioita ei voi täysin erottaa toisistaan, ja siksi käytännön teorioita koskevia tekstejä voi usein lukea myös sosiaalityön tutkimusta tukevinä keskusteluinä. Tutkimuksen ja käytännön tapaa käyttää teorioita on kuitenkin erilainen. Silvia Fargionin (2003) mukaan kyse on siitä, että sosiaalityön teoria ja käytäntö ovat eri kielipelejä (engl. *language games* wittgensteinilaisessa mielessä), joissa on pohjimmiltaan eri säännöt. Tästä näkökulmasta käytännön ja tutkimuksen teorioita tulee tarkastella erillään mutta keskenään vuorovaikutuksessa olevina.

Tässä yhteydessä lienee hyvä palauttaa mieliin Martti Kuokkasen kirjassa Suomalainen sosiaalityö (1990) filosofisesta näkökulmasta esittämä tarkennus teorian jäsentämiseen. Hänen kuvaamassaan strukturalistisessa teorianäkemyksessä on kaksi päätekijää: teoreettinen (tai käsitteellinen) ydin ja aiotut sovellukset. Teoreettinen ydin vastaa lähinnä perinteisesti ymmärrettyä näkemystä teoriasta. Tämä ydin ei kuitenkaan rakennu yhdestä Suuresta Teoriasta, vaan joukosta teoreettisia periaatteita. Keskeistä on, että teoriaa sovelletaan uudentyypisiin tilanteisiin ja ongelmiin tiettyjen esimerkkitapausten kautta, jolloin teoria joutuu uudelleen muotoilluksi. Prosessissa rakentuu joustava ja dynaaminen teoriaverkko, joka edellyttää jatkuvaa teoreettisten periaatteiden uudelleenmuotoilua ja kriittistä tarkastelua. Kyseessä ei ole valmis kokoelma periaatteita, vaan pikemminkin haaroittuva teoriaverkko, jonka juonteet voivat olla keskenään yhteensopimattomia. Teoria ikään kuin jalostuu sovellustensa kautta – ei niin, että teoria ja käytäntö tai myöskään ”oikea tulkinta” ja todellisuus asettuisivat vastakkain.

Kuriositeettina sosiaalityössä käytävään keskusteluun omien teoriankehittelyjen puutteellisuudesta voi vielä viitata Kuokkasen (1990, 13) alan ulkopuolelta jo lähes kaksikymmentä vuotta sitten tekemään analyysiin, jonka mukaan sosiaalityön tutkimuksen teoreettisia aineksia on kehittynyt ainakin neljällä alueella. Ensinnäkin hän erottaa jäsentyneen oppihistoriallisen aineksen. Lisäksi hän nimeää teoreettisen näkemyk-

sen sosiaalivaltiosta, jota nykynäkemyksen pohjalta voisi ehkä laajentaa hyvinvointivaltion suuntaan. Edelleen hän nostaa esiin yhteisön ja liikkeen teoreettisen jäsentämisen. Neljänneksi ja samalla sosiaalityön kannalta tärkeimmäksi teoreettiseksi alueeksi hän esittää yksilön ja sosiaalisen ympäristön tai yhteiskunnan välisten suhteiden jäsenyyksen. Teoreettista analyysia on siis olemassa varsin runsaasti, mutta se ei tiivisty selkeiksi nimettäviksi teorioiksi.

Nykyisessä teoriakeskustelussa näkyy myös ”teoriaa” koskevan ymmärryksen muutos. Hypoteettis-deduktiivisen tieteenkäsitteiden mukaan tutkimuksen tehtävä oli teorioiden testaaminen, jolloin teoriaa arvioitiin tavallaan jälkikäteen. Sen sijaan laadullisessa tutkimuksessa kyse on teorioiden luomisesta ja toisaalta havaitsemisen käsitteellisyydestä vuorovaikutteisena prosessina. Jälkimmäisen näkemyksen mukaan tutkimusta ilman teoriaa tuskin voi olla olemassa.

Sosiaalityön tutkimuksen teoriasuhdetta pohtivaa kirjallisuutta on kansainvälisestikin yllättävän vähän. Yhdysvalloissa, jossa sosiaalityön tutkimus on varsin laajaa, tutkimus on usein empiiristä, eurooppalaisin silmin katsottuna jopa positivistista. Siksi teoreettiset tarkastelut ja käsitteellistämiset tapahtuvat yleensä empiirisen tutkimuksen yhteydessä. Esimerkiksi Eileen Gambrillin (1997) paljon käytetty oppikirja sisältää melko eksplisiittisen teoreettisen viitekehyksen, jossa hän yhdistää kognitiivisen behaviorismin Karl Popperin kriittiseen rationalismiin. Vastaavankaltaiset ratkaisut ovat varsin vieraita suomalaisessa tutkimusperinteessä. Laaja sosiaalityön tutkimus ei luonnollisestikaan palaudu teoriaymmärrykseltään vain tuohon esittämäämme esimerkkiin.

Eurooppalaisessa sosiaalityökeskustelussa on monia eri juonteita. Saksalainen kielialue on toistaiseksi tarkastellut sosiaalityötä pitkälti sosiaalipedagogisessa viitekehyksessä (ks. Matthiesin artikkeli tässä teoksessa; Hämäläinen 2003). Saksassa 1990-luvulla runsaasti keskustelua herättänyt Ernst Engelken (1999) pyrkimys sosiaalityötieteen hahmottelemiseksi pitää sisällään myös teorian merkityksen pohdintaa. Silvia Staub-Bernasconi (2007) esittää tiiviin katsauksen psykologisista teorioista vaikutteita saaneisiin sosiaalityön teoriaperinteisiin sanakirja-artikkelissaan. Kirjamme kuvaa suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen suuntautuneisuutta siinä mielessä hyvin, että meiltä kutakuinkin puuttuvat psykologiset teoriat – niin myös tästä kirjasta. Ruotsalaiset Eva Johnsson ja Kerstin Svensson (2005) tarkastelevat sosiaalityön teorioita sekä tutki-

muksen että käytännön valossa. He korostavat puolestaan teorianmuodostuksen kontekstisidonnaisuutta kriittisen realismin hengessä.

Britanniassa on ilmestynyt useita, suomalaisessa tutkimuksessa paljon käytettyjä ja laajemminkin merkittäviä puheenvuoroja sosiaalityön teoriasta. Kyse on tyypillisesti teorioista sosiaalityön käytäntöjen yhteydessä käsiteltyinä. David Howen vuonna 1987 ensimmäisen kerran ilmestynyt klassinen teos *An Introduction to Social Work Theory* (1996) perustelee teoretietoisuuden merkitystä sosiaalityössä sillä, että tietoisuus antaa kriittisen mahdollisuuden tunnistaa teoreettisten sitoumusten vallan ja vaikutukset sosiaalityönä tehtävässä työssä. Sosiaalisen maailman hahmottaminen on perustaltaan teoreettista. Koulutus, tutkimukset, erilaiset organisaatiot ja ohjelmat sisältävät monenlaisia teoreettisiksi nähtäviä kannanottoja sosiaalityön tehtävästä ja toimintatavoista, ja niitä koskevaa tietoisuutta voidaan Howen mukaan vahvistaa erittelemällä sosiaalityön teoriakeskusteluja. Ne myös auttavat sosiaalityöntekijää ymmärtämään tekemäänsä työtä.

Vastaavasti myös Payne (2005) tarkastelee sosiaalityön teorioita lähinnä sosiaalityön käytäntöjen näkökulmasta, mikä on hänelle teoreettinen valinta. Payne erottaa kolmentyyppisiä teorioita 1) sosiaalityön luonteesta, 2) sosiaalityön tekemisestä ja 3) asiakkaiden maailmasta (vrt. edellä sosiaalityön teoriaorientaatiot). Kirjoittajan oma viitekehys perustuu sosiaaliseen konstruktionismiin. Hän käsittelee teoksessaan myös teorioihin liittyvää poliittista kamppailua, jossa eri arvoperustoilta lähtevät intressiryhmät pyrkivät vaikuttamaan siihen, mikä teoreettinen näkökulma vakiintuu yleisesti hyväksytyksi.

Eri teorialähtökohtien erilaisuus on tarpeen tunnistaa, sillä teoreettisen näkökulman valinta tuottaa samalla myös perustan tutkittavien ilmiöiden ontologiseen ymmärtämiseen. Sinänsä viattomalta kuulostava kysymys teorian valitsemisesta sosiaalityön tutkimuksessa suuntaa ja rajaa tutkittavan ilmiökentän ymmärtämistä sekä määrittää käytettävissä olevia ilmiötä kuvaavia käsitteitä. Valintatilanteessa tehdään sitoumuksia, joiden rakentamana kuva maailmasta, sen todellisuuksista, arvoista, ihmisistä ja toiminnasta jäsentyy eri tavoilla. Jäsenitys sosiaalityön todellisuudesta muodostuu erilaiseksi vaikkapa gandhilaisen ajatteluperinteen (ks. Ranta-Tyrkön artikkeli), ekologisen kommunikaatioteorian (ks. Kilpeläisen artikkeli) tai postmodernin (ks. Karvinen-Niinikosken artikkeli) teorialähtökohdan kautta tarkasteltuna.

Sosiaalityön teorioissa on aina kyse myös lainatuista ideoista, kuten Karen Healy (2005) toteaa. Lainatut ideat näkyvät myös lainattuna teoreetikkoina, sillä sosiaalityössä on varsin vähän sellaisia teoriakirjoittajia, jotka olisivat juuriltaan sosiaalityön tutkijoita tai jotka olisivat keskittyneet vain sosiaalityön teorioiden tarkasteluun. Tähän liittyy osaltaan myös teorioiden hyödyntäminen välineellisesti viitekehyskinä, jolloin omaan lähestymistapaan ikään kuin lainataan taustaksi tunnettuja ajattelijoiden tai ajatussuuntausten valmiita ideoita.

Silti on tarpeen kysyä, millainen paikka sosiaalityössä olisi omille metateorioille, jotka vastaisivat erityisesti sosiaalityön ontologisiin ja epistemologisiin kysymyksiin. Voisi olla hyvä pohtia, mitä ovat ne keskeiset käsitteet, joita ilman sosiaalityön tutkimus ei tule toimeen. Ovatko esimerkiksi vuorovaikutus, sosiaalityöntekijä, asiakas, kansalainen, sosiaalinen muutos, sosiaalinen ongelma, luokka-asema, sukupuoli, toimintakyky tai hyvinvointi sellaisia käsitteitä? Jos ovat, onko tutkimuksen näkökulmasta osoitettavissa joitakin teorioita, jotka voisivat olla toisia keskeisempiä, ja teorioita, jotka yhdistäisivät ja käyttäisivät näitä käsitteitä luontevimmin yhdessä? Sosiaalityön haasteena on onnistua metasolla analysoimaan oman tietoperustansa teoreettista jäsentymistä ja samalla maailman ymmärtämistä sen omista lähtökohdista.

Kaikkiaan kysymys sosiaalityön teoriasta näyttäytyy moniulotteisena ja kehittelyjen kohteena olevana. Tässä teoksessa teorioita on lähestytty kussakin artikkelissa kirjoittajan omista tulokulmista, jolloin tekstit vasta yhdessä nostavat laajempia näkökulmia keskusteluun sosiaalityön teoriasta ja sen ymmärtämisestä monine aukkokohtineen. Artikkeleissa teoriasuuntauksia on sovitettu ja sovellettu tekijän kiinnostuksen pohjalta sosiaalityön tutkimuksen teemoihin, jolloin ne eivät ole ”puhdasoppisia” ja tyhjentyviä omien taustateorioidensa suhteen.

Teos on jaettu neljään aihepiiriin. Teoreetikkojen nimillä käsitellyt teoriasuuntauksat muodostavat kirjassa ensimmäisen osan otsikolla Vaikuttajia. Sosiaalityön tutkimukseen vaikuttajista esillä ovat Mahatma Gandhi (kirjoittajana Satu Ranta-Tyrkkö), Michel Foucault objektivoinnin ja subjektivoinnin näkökulmasta (Kirsi Juhila), Niklas Luhmannin ekologisen kommunikaatioteorian sovellus (Arja Kilpeläinen) sekä Karl Marxin anti sosiaalityön tutkimukselle (Mikko Mäntysaari). Näiden laaja-alaisen vaikuttajien teoriaperinteestä avataan artikkeleissa valikoituja näkökulmia kunkin kirjoittajan lähtökohdista käsin.

Kirjan toinen osa Teoriaperinteitä rakentuu artikkeleista, jotka käsittelevät esimerkkejä laajemmista teoreettisista suuntauksista. Analyysin kohteina ovat feministinen tutkimus (Marjo Kuronen), postmoderni sosiaalityö (Synnöve Karvinen-Niinikoski), positivismi havaintoon perustuvana teoriana (Kyösti Raunio) sekä kriittinen realismi (Elina Pekkarinen ja Maria Tapola-Haapala). Tekstit lähestyvät eri suuntauksia hyvin eri tavoin, mutta ne avaavat kukin sosiaalityön näkökulman analysoitavaan teoriaperinteeseen.

Kolmas kirjan osa käsittelee nimensä mukaisesti sosiaalityön tiedesuhteita. Se koostuu kahdesta sosiaalityön asemoinnista. Yhtäältä analysoidaan (suomalaisen) sosiaalityön tieteellistä paikantamista ja teoreettisia perusteluja pohtimalla ihmisen toiminnallisuutta sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana (Pauli Niemelä). Osan toinen artikkeli pureutuu saksalaisen sosiaalityön tiedepohjaa ja tutkimusta koskevaan keskusteluun (Aila-Leena Matthies).

Kirjan neljännessä osassa Käytäntösuhteita nostetaan esiin sosiaalityön tutkimuksessa keskeinen käytäntösuhteiden teoreettinen tarkastelu. Käytännön sosiaalityön kannalta tärkeistä teoreettisista tarkastelutavoista ovat analyysin kohteina tapauskohtainen sosiaalityö (Timo Toikko), käytäntötutkimuksen metodologia (Erja Saurama ja Ilse Julkunen) sekä empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina (Liisa Hokkanen).

Artikkelit avaavat kaikkiaan varsin monipuolisen sosiaalityön teoriaa valaisevan maiseman. Samalla ne muodostavat ensimmäisen laajan kokoelman puheenvuoroja suomalaisen sosiaalityön teorialähtökohdista. On helppo ennustaa, että kirja tulee kulumaan opiskelijoiden ja tutkijoiden sekä toivottavasti myös käytännön sosiaalityöntekijöiden käsissä heidän hakiessaan perusteita sosiaalityön teoriaymmärrykselleen. Samalla teoksen soisi synnyttävän keskustelua sosiaalityön teoriaperustasta ja toimivan ponnahduslautana uusille teorialähtökohdille analyysille. Jo ennen sitä voi todeta, että kestopuheenaihe sosiaalityön teorialähtökohdian puuttumisesta lienee nyt muuttunut vanhentuneeksi.

LÄHTEET

- Engelke, Ernst (1999) *Soziale Arbeit als Wissenschaft. Eine Orientierung*. 3. painos. Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- Fargion, Silvia (2003) Images of Contract. An Empirical Study of the Use of Theory in Practice. *British Journal of Social Work* 33 (4), 517–533.
- Gambrill, Eileen (1997) *Social Work Practice. A Critical Thinker's Guide*. New York: Oxford UP.
- Healy, Karen (2005) *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Howe, David (1996) *An Introduction to Social Work Theory*. Aldershot: Ashgate.
- Hämäläinen, Juha (2003) The Concept of Social Pedagogy in the Field of Social Work. *Journal of Social Work* 3 (1), 69–80.
- Johnsson, Eva & Svensson, Kerstin (2005) Theory in social work – some reflections on understanding and explaining interventions. *European Journal of Social Work* 8 (4), 419–433.
- Jones, Chris (1996) Anti-Intellectualism and the peculiarities of British social work education. Teoksessa Nigel Parton (toim.) *Social Theory, Social Change and Social Work*. London: Routledge, 191–210.
- Kuokkanen, Martti (1990) *Sosiaalityön metodologisia ulottuvuuksia*. Teoksessa Suomalainen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaalipoliittinen Yhdistys, 11–23.
- Payne, Malcolm (2005) *Modern Social Work Theory*. 3. painos. Basingstoke: Palgrave Mcmillan.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2007) *Social Work: Theories and Methods*. Teoksessa G. Ritzer (toim.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, MA: Blackwell Pub, 4541–4546.